

Мр Добривоје Јовановић
Историјски архив Јагодина

ПОСЛАНИЦИ ИЗ КРАГУЈЕВАЧКОГ ОКРУГА НА СВЕТОАНДРЕЈСКОЈ СКУПШТИНИ

Апстракт: Светоандрејска скупштина је сазвана на основу Закона о народној скупштини који је донет 28. октобра 1858. године, чиме је озакоњена установа Народне скупштине. Скупштина је трајала од 30. новембра 1858. до 31. јануара 1859. године. На овој скупштини је извршена династичка смена. Кнез Александар Карађорђевић је смењен а на престо Србије је враћен кнез Милош Обреновић. Друга велика тековина скупштине је доношење новог закона о Народној скупштини 14. јануара 1859. године. Од тада се скупштина редовно састајала.

Незадовољство владавином кнеза Александра Карађорђевића било је дуго присутно у Србији. Против кнеза били су уставобранитељи, пре свих Тома Вучић-Перишић, Илија Гарашанин и Миша Анастасијевић.¹ Њихов главни циљ је био збацивање кнеза Александра Карађорђевића уз помоћ скупштине. После збацивања њихова намера је била да приграбе власт, да међу собом направе намесништво, или привремену владу, а скупштина која би бирала кнеза, била би састављена од посланика који би били бирани под њиховим утицајем. Сва тројица уставобранитеља имала су своје кандидате за кнежевски престо. Либерална интелигенција, такође је била велики противник кнеза и велики заговорник одржавања скупштине. Прво, зато што је то било у духу традиције српског народа, а и у духу западноевропског грађанског парламентаризма. Либерали су тек непосредно и на самој скупштини добили на значају. Партију су чинили млађи представници српске интелигенције, која се углавном школовала на страни. Либерали су желели да унесу у политички и друштвени живот либералне идеје и установе са наследним монархом на челу. Они су били за повратак Обреновића, али су били за Михајла. Како је већина и у скупштини и у народу била за повратак

¹ Јеврем Грујић, *Записи*, књига I, Београд 1922. СКА, Зборник, 1. одељење, књига VII. стр. 28
Илија Гарашанин је већ радио на збацивању кнеза Александра Карађорђевића. Ту своју намеру поверио је Јеврему Грујићу, и дао му задатак да напише један акт оптужбе против кнеза. Грујић је тај акт написао, и Гарашанин га је доставио француском конзулу. То је било почетком 1858, пре доласка Етем паше.

кнеза Милоша на престо, и либерали су пристали на повратак родоначелника династије. Организовање либерала започето је изношењем захтева да се сазове скупштина. Најзначајнији појединци те партије били су Стевча Михаиловић, Андрија Стаменковић, Јеврем Грујић, Ранко Алимпић и Јован Илић. Притисак народа, изазван незадовољством, такође је био значајан фактор у сазивању скупштине.² Народ је очекивао, да се преко скупштине искажу његове потребе и решавају многа важна питања о преуређењу економског и друштвеног живота. Поред ових група, за скупштину су везивали наде и обреновићевци, који су се залагали за повратак кнеза Милоша. Ову групу су чинили људи који су после 1842. године били суочени са разним казнама. Међу њима није било одређеног програма по коме би се радило. Осим повратка Обреновића, нису истицали никакве захтеве за реформом ни у управи ни у раду скупштине. Многи су се надали да ће добити награду од Обреновића за њихову оданост. Једина њихова снага је била општа жеља народа да се врати династија Обреновић.

И поједини препадници старешинске олигархије, били су за одржавање скупштине, јер су желели потпунију власт.³ Савет је изнео оптужбе против кнеза Александра Карађорђевића у шест тачака: *1. Он је погазио уставна и закона одреденија о законодавној власти Србској; 2. Он је погазио обичај Скупштинско право народа; 3. Он је погазио уставна и закона одреденија о управљајућој власти Србској; 4. Он је погазио уставна и закона одреденија о судској власти Србској; 5. Он је погазио уставна и закона одреденија о личној сигурности и слободи грађана и 6. Он је погазио уставна и закона одреденија осигуравајућа неповредивост имања.*

Дворска група, иако је била малобројна, такође је покушавала да утиче на династичка питања. Групу су чинили најближи рођаци Карађорђевића, чланови

² Стевча Михаиловић, *Мемоари*, СКА, Зборник, књ. XVIII, Београд 1928. стр.203.

Још од пре неколико година (после одласка и Књаза Михаила из Србије), ако сам се ма с којим Србином пустио у разговор о Обреновићима, сваки би се зарадовао и обично одговарао: Камо среће, да се ко одважи за њихов повратак. Врло је редак, који би томе противан био, него би сви пристајали уз онога ко би се одважио за њихов повратак.

О овоме сам говорио са сељацима, са бољим кметовима, са понеким свештеником, са понеким чиновником, а понајвише са трговцима и то са марвеним, који највише по народу иду; наравно, у кога сам веровао. Сваки ми је готово једно исто одговарао.

³ Јеврема Грујића, *Записи*, књ. I, стр. 180.

Савета, чији су интереси били повезани са кнежевим, неки чиновници који су припадали уставобранитељима и група дворских скутоноша. Неколико дана пред отварање скупштине, створили су програм од 43 тачака, који је практично значио упутство за полицијске и војне власти. Према програму, београдска касарна је требала да се попуни оружјем и муницијом. Да се забрани улаз свима без дозволе, да се покрене шпијунска активност међу официрима и војницима, да се највернији војници шаљу у патроле по вароши. Из министарства финансија да се пренесе каса у касарну. Ако би скупштина учинила преврат, требало је поубијати главне вође, а све виновнике оковати и да им суди војни суд. Прокламацијом позвати у Крагујевац све оне који су верни отаџбини и кнезу. Посланици који се буду томе противили, похапсити, тајно поубијати и закопати. У Београду је требало спровести истрагу по свим кућама. За време таквог стања, кнез се не би одвајао од војске. Иначе војска би се занимала којекаквим забавама, и била би им удвостручена плата. Програм је предвиђао промену устава, како би се дала кнезу неограничена власт а његовој породици наследно право. Министре и чланове савета бирала би скупштина сваке треће године. Такође су биле предвиђене реформе у војсци и полицији. После смењивања кнеза Александра, ова група је предлагала да кнез са својим верним људима иде у Крагујевац са војском.⁴

За одржавање скупштине највише су се залагали либерали. Ступили су у контакт са појединцима у свим местима у Србији. У току августа кренули су да у непосредном контакту са народом шире убеђења о нужности одржавања скупштине. У сваки од округа ишли су одређени леберали, и то нарочито у време одржавања вашара. Због расположења у народу и очекиваног успеха либерала, Стевчу су позивали и његови партијски истомишљеници из Београда, да се одрекне свега што би му сметало да буде изабран за посланика. Истовремено су му стављали до знања, да ће после очекиваног успеха на изборима, бити изабран за председника или потпредседника скупштине.⁵

Уставобранитељи су, као и либерали, били за одржавање скупштине. За Вучића је то била већ готова ствар, док је Гарашанин поступао обазривије. Он је

⁴ Нил Попов, *Србија после париског мира*, књ. I, Београд, 1872. стр. 93.

⁵ Нил Попов, *Србија после париског мира*, стр. 24.

крајем јуна затражио мишљење од окружних начелника о расположењу народа за одржавањем скупштине. Већина начелника у својим одговорима истакло је да у народу постоји огромна жеља да скупштином. Начелник крагујевачког округа такође истиче да се народ интересује за одржавање скупштине, и да је та жеља општа. Разликује две врсте интересовања. По једнима скупштина треба да се одржава, јер кад Правитељство тражи од народа испуњење његових обавеза, треба и народ по некад да се пита бар за важне послове. По другима жеља за одржавањем скупштине проистиче из личних побуда, јер се надају личној користи. Они би пре свега радили по туђем упутству него по свом сопственом уверењу. Према мишљењу окружног начелника, скупштину је требало држати, али да се њено одржавање уреди законом и у договору са Правитељством, да не би дошло до поделе у народу.⁶

Предлог о одржавању скупштине поднет је Совјету 3. септембра. Крајем истог месеца, Порта је дала пристанак за одржавање скупштине. Закон о Народној скупштини кнез је потписао 28. октобра, а 11. новембра одлучено је да се избори одрже 16. новембра. Скупштина је заказана за 30. новембар, на дан Светог Андреје.⁷ На основу истог закона, сваки срез је бирао за себе посланике, и то на сваких 500 пореских глава. Према овом броју пореских глава, чиновника и свештеника и вароши су имале право да бирају своје посланике. Крагујевачки округ требало је да бира 29 посланика : Крагујевац са 774 пореских глава бирао је 2 посланика; срез гужански са 3798 пореских глава 8 посланика; срез крагујевачки

⁶ Андрија Раденић, *Светоандрејска скупштина*, стр. 36.

⁷ Јаша Продановић, *Уставни развитак и уставне борбе у Србији*, Београд, стр.123,124.

...У скупштину улазе по положају претседници: Касције, оба одељења Апелације, београдског варошког суда и свих окружних судова; сви окружни протојереји и из сваке епархије по један посланик без обзира на број пореских глава; а сваки срез, свака варош, као и Београд бирају по једног посланика на 500 пореских глава, а на сваких 250 пореских глава још једног посланика. Чланови скупштине сматрају се и као посланици свога среза а и као претставници целог народа... За рад скупштински потребно је присуство 2/3 свих посланика, а одлуке се доносе апсолутном већином присутних. Слобода говора и мишљења обезбеђена је. Глас се даје јавно... Бирачи морају бити пунолетни рођени или прирођени Срби који нису кажњавани за злочин... Кандидати за посланике сем погодаба за бираче морају имати 30 година. Не могу бити бирани за посланике: саветници, министри, архијереји и уопште чиновници и свештеници оба реда... У варошима избор је непосредан, у срезовима посредан. На сваких 50 пореских глава бирају се, у срезовима по два повереника и они бирају посланике... Претседници бирачких одбора су претседници примирителних судова. Полиција има само да објасни правила о бирању, па се одмах удаљи из седнице и никаквим начином неће се мешати у изборне послове... Бира се већином гласова а при једнакој подели гласова постаје посланик онај који је старији годинама...

са 2943 пореских глава 6 посланика; срез лепенички са 3556 пореских глава 7 посланика и срез јасенички са 3135 пореских глава 6 посланика.

У Крагујевачком округу, по избору народа, изабрани су:

Варош Крагујевац : Тодор Туцаковић, трговац из Крагујевца.

Срез грузански : Вук Туцаковић, земљорадник из Честила, Милован Марић, земљорадник из Борче, Стеван Лукић, земљорадник из Горње Врбаве, Тодор Марковић, трговац из Губеревца, Сима Митровић, земљорадник из Печенога, Благоје Лекић, земљорадник из Забојнице, Мијаило Вујадиновић, земљорадник из Грбице, Панта Ратинац, земљорадник

Срез лепенички: Павле Бацак, трговац из Јагњила, Сава Вукићевић, кмет из Светлића, Стојан Раичић, трговац из Чумића, Милован Радивојевић, земљорадник из Брзана, Милосав Ђорђевић, кмет из Сипића, Марко Кидишевић, земљорадник из Саранова, Радосав Мијаиловић, кмет из Ратара, Антоније Јовић, земљорадник из Ботуња, Радован Стевановић, кмет из Жабара, Јован Росић, земљорадник из Петровца, Атанаско Павловић, кмет из Велике Раче.

Срез јасенички: Гаја Атанасковић, земљорадник из Божурње, Милоје Стојановић, земљорадник из Орашца, Мартин Милутиновић, земљорадник из Велике Врбице, Дамјан Зарић, земљорадник из Вукосавца, Вуја Ђорђевић, земљорадник из Влакче, Илија Радовић, земљорадник из Бање.

Чланови Скупштине по звању и чину: Срећко Поповић, председник Суда окружја крагујевачког, Радован Петровић, начелник Окружја крагујевачког, Јован Симеуновић, крагујевачки протојереј.⁸

Посланици крагујевачког окружја били су смештени у *Крстиној кафани* код Делијске чесме. На скупштинским заседањима седели су у првим клупама.⁹

Посланици из крагујевачког округа били су доста активни у свим скупштинским активностима. Пре свега Тодор Туцаковић врло брзо се укључио у рад групе која је подржавала Обреновиће. Састанци су одржавани у једној механи на Теразијама, где се сместио Филип Станковић. Ту су долазили Ранко Алимпић,

⁸ Јеврем Грујић, *Записи*, књ. 2. стр. 20. Посланици среза крагујевачког су подељени између грузанског и лепеничког среза.

⁹ Јеврем Грујић, *Записи*, књ. 2. стр. 23.

Милован Јанковић, Јован Илић, Андрија Стаменковић, Стевча Михаиловић.¹⁰ Тодор Туцаковић је међу првима обавештен о плану за збацивање кнеза Александра Карађорђевића, који је саставила група присталица Обреновића на састанку одржаном 3. децембра.

Однос према кнезу показали су посланици крагујевачког окружја када је кнез приредио ручак у жељи да се забораве неке злоупотребе власти и да оствари контакт са посланицима, мада су га Вучић и Гарашанин саветовали то не чини, јер су знали расположење посланика. Нико од посланика није се одазвао кнежевом позиву, а посланик Вук Туцаковић из Честина у срезу груганском јавно је говорио да неће ићи на ручак код кнеза.¹¹

Одмах на почетку заседања скупштине, по плану либерала изнет је нацрт закона о народној скупштини. У комисију за прихватање закона о скупштини из крагујевачког округа изабрани су Тодор Туцаковић и Радован Степановић.

Предлози који су поднети скупштини од стране посланика из крагујевачког окружја били су многобројни. Односили су се на питања из свакодневног живота, али је било и предлога од великог политичког значаја.

Практикант Суда окружја крагујевачког Вуле Поповић навео је неправичност и пристрасност код врховне власти у унапређењу чиновника. Свако онај који је рођак неког важног лица у хијерархији, пре заузме бољи положај и плаћеније место од способнијих и за народ кориснијих људи. Ови чиновници нису смели да траже правду јер су се плашили затворских казни. Наводи неколико примера где су напредовали нестручни и неспремни људи а способни, чак и са добрим препорукама у кондиут листама, нису. Та се неправичност односила и на висину плата. Даље се наводи да су поједини чиновници, који су осуђени судовима на лишавање звања и чинова, од владе заштићени и да су им казне укинуте и у истом звању задржани.

Другу примедбу изнео је по питању плата чиновника. Чиновничке плате одредио је још кнез Милош пре 30 година, а од тада су цене свих потребштина

¹⁰ Јеврем Грујић, *Записи*, књ. 2, стр. 38.

¹¹ Јеврем Грујић, *Записи*, књ. II, стр. 33.

биле много ниже. Због таквог стања поједини чиновници не могу бити у служби независни, и да не могу бити поштовани од народа. Предложио је повећање плата.¹²

Посланик и протојереј подрињски Игњатије Васић, предложио је да скупштина обустави доживотну годишњу исплату од 300 талира Марку Вукићевићу из Светлића у окружју крагујевачком, коју му је одредио кнез Александар Карађорђевић као награду што је открио заверу против њега. Пошто је сума већ ушла у буџет, скупштина је тражила од Совјета да се та награда више не издаје.¹³

Представници општине Тополе и Божурне упутили су представку Народној скупштини 5. јануара 1859. године, у којој су навели лоше стање општинске касе, јер је кнез Александар узимао кирију од три механе и једног дућана, а није општини уступио аренду. Такође ни приходи од вашара нису улазили у општинску касу већ у црквену касу. Писмо су потписали: кметови Тополе Максим Недељковић, Сима Тивуновић и Младен Павловић, и општинари: Петар Релић, Марко Јанић, Панта Кнежевић, Милисав Чолић, Недељко Богићевић, Радоје Ристић, Миладин Рузулић, Милан Миловановић, Дамјан Глигоријевић, Срећко Глигоријевић и Марко Павловић из Божурне.¹⁴

Представници посланика из крагујевачког окружја, Тодор Мирковић из среза гужанског, Милоје Стојановић у име посланика јасеничког среза и Милован Радивојевић из лепеничког среза, поднели су скупштини своје предлоге у 24 тачака:

Предлози могу да се поделе у неколико целина. Једна од најчешћих области која је била предмет многих жалби су свакако разни порези и остале дажбине. Пошто се сумњало да се са школским фондом врше разне злоупотребе, од Правитељства се тражило објашњење за трошење прикупљених 60 пара на сваки данак који су прикупљани за издржавање школа и учитеља, за употребу новца који је на име данка прикупљан сваког полугодишта за школски фонд у висини од 1 цванцика и за трошење новца који је 1854. године од сваке пореске главе узиман у висини од 1 дуката цесарских. Велико незадовољство је изазвало прикупљање

¹² Андрија Раденић, н д, стр. 109, 110. Писмо од 7. јануара 1859.

¹³ *Србске новине*, бр. 141, 20. децембар 1858.

¹⁴ Андрија Раденић, н д, стр. 108.

новца за подизање споменика Карађорђу, јер се сматрало да су са истим новцем вршене многе злоупотребе. Даље се поставља питање трошења новца од продатог жита, које је узимано по 15 ока од сваке пореске главе. Захтевало се објашњење где је утрошен новац од пола цванцика на сваку пореску главу, који је прикупљан за изградњу окружне болнице, као и новац који је узиман из сваке општинске касе за исту намену. Поставило се питање укидања општинских кошева, али и трошења сакупљеног жита, као и новца од продаје истог жита.

Осим жалби на разне дажбине и висину пореских давања, посланици су предложили и неке пореске олакшице. Предложено је да слуге који су рођени у Србији и имају родитеље или старију браћу не плаћају данак, јер то већ плаћају они на задружним имањима. Предложено је и да се порез плаћа само до дана смрти оног који је плаћао порез. У оквиру ове групе предлога, предложено је и доношење закона о плаћању данка према имовном стању и висини прихода.

Општинска самоуправа била је такође једна од важнијих области интересовања. Предлагало се, да газдовање и коришћење шума буде под управом општина, као и сва слободна земља. Предлагало се ослобађање општина од плаћања жировнице и оних села која се граниче са жирородном гором оближњих села, као и да се попаша од суседних села не наплаћује.

Кад је у питању избор сеоских кметова, општине су настојале да регулишу избор кметова, јер нису желеле да им се за кметове постављају непоштени људи, *који нигде ништа немају, већ само желе да се дочепају кметства да би остварили материјалне користи*. Према предлогу, избор би се вршио у самој општини, тако што би општина кметове бирала већином гласова, а не као до тада, да срески начелници бирају и смењују кметове. Ако се тренутно не би нашао поштен човек за кмета, група посланика је предложила, да се сваки поштен човек у општини за извесно време постави за кмета, до избора сталног кмета. Као један од услова да би се бирали поштени људи за кметове, предлагано је повећање њихових плата.

У самоуправна права општина спадао је и предлог о руковању пупиларним новцем. За суме до 100 дуката предлагано је да буду на руковању самих татора и општинара, јер се показало, да због разних сметњи тај новац није дуго био од користи.

За заштиту права и својине општина, предлагано је отклањање неких поступака приликом изласка среских старешина. Захтевало се да трошак његовог изласка падне на оне по чијем захтеву је то учињено, или ако је по званичној дужности, да тај трошак падне на самог среског старешину, јер се овако праве многобројни непотребни трошкови, а поред њих велике трошкове праве и кметови.

Бројне жалбе биле су усмерене на делатност судија и судова. Предложено је да се парнични поступак што је могуће више скрати, нарочито онда када није потребно неко веће доказивање, тако да је могуће и да се на првом парничном рочишту донесе пресуда, када су признати дугови. Тражено је да се укину адвокати, јер *...више су зла, него ли добро и једној и другој парничној страни приносе...* У вези са укидањем адвоката, предложено је доношење Закона о поступку парничног суђења *...који ће основе народног обичаја имати, и кои ствар у парничном спорењу неће протезати, и по коме ће моћи сваки без разлике знања своју ствар с правом бранити а бранећи се и доказати, тако да ће престати потреба за адвокатима.* Предлагало се и убрзање поступка при издавању тапија на купљену земљу. Требало је да се тапије прогласе пуноважним ако су потписане од стране кметова месног Примирителног суда са још неколико потписа поштених комшија, и да није потребно добијати пуноважност код окружних судова. И овде се потенцирало обичајно право.

У случају да се води парница око граница сеоских атара, да се не дозволи присвајање спорне земље само једној страни у парници, већ да сва лица у парници имају једнака права у коришћењу до окончања парнице.

Жалбе су се највише односиле на спорост рада судова, а и због тога што су судије мање рачуна водиле о редоследу парница већ првенствено о материјалном и хијерархијском положају парничара: *Желимо и тражимо да нам се покаже узрок, зашто ми прости људи, а нарочито кои су сиромашног стања, кад узимаднемо код суда каква посла, не можемо пресуду од суда кроз више година да добијемо, а неки чиновници, кои код суда по парници каквој узимадну посла, макар да су и доцније од нас у суду пријављени, они ипак раније и брже пресуду и уделотворење добијају.*

Предлагано је да се поштри судски поступак према оним лицима који немају јемства када се догоди нека крађа, јер су крадене ствари врло брзо дотуране разним људима у околним селима, и тако прикривани трагови пљачке.

Пошто је корупционаштво завладало у судству, на крају се тражила строгост према судским чиновницима...*јер се је у многим приликама показало, да сви чиновници судејски тако и полицајни, мито примају...*

Велики број примедби односио се на рад свештенства. У захтевима о свештенству се желелело указати, како се закони не поштују и то од њих који треба да служе за углед, а пример су развратности. Тражило се да свештеници примају плату као до 1842. године. Код лица која ступају у брак, захтевано је да се одмах при испиту у присуству родитеља, сазна да ли та лица могу да ступају у брак или не, а не да се касније врше злоупотребе и за новац свештеници оглашавају дозволу за венчање. Свештенство врши злоупотребе, и на тај начин, што у почетку оглашавају да је девојка млада за ступање у брак, или да постоји крвна веза, а када се подмите дају дозволу за закључење бракова. У једном члану предлога наводе се и имена оних људи који су подмитили попове да би дозволили малолетницима да ступе у брак.

Неки свештеници венчавају по кућама па и после подне и увече, а неки док не добију новац неће да венчавају. Због наведених неправилности предложено је да се строжије поступа према свештеним лицима и среским старешинама, као контролорима у спровођењу закона.

Следећа примедба односила се на смањење трошкова општина који се чине приликом прегледа црквених рачуна од стране окружних протојереја, па се предлаже да сами свештеници своје рачуне прегледају и извештаје о стању каса поднесу надлежној власти.

Следећа два предлога односе се на постојање школа при свакој цркви, и да се у свакој општини, која за то има услове, дозволи изградња цркве.

Следеће примедбе односе се на рад архимандрита који од манастира Враћевшница узима годишње по 1.000 гроша, а већ има годишњу плату од 800 гроша, бесплатан стан и огрев, а истовремено је узимао и од манастира Драче и Грнчарице по 250 гроша годишње. Друга примедба односила се на намерно

уништавање садница разног воћа у манастиру Враћевшници. Тражило се јавно изјашњавање архимандрита поводом овог намерног уништавања садница, јер је ова примедба достављена и митрополиту, али никада није добијен одговор.

Неколико примедби односило се на рад чиновника. Због корумпираности чиновника предлагало се, да се чиновника коме се кривица докаже одмах лиши звања и свих права и да се више никада не прими у управитељствену службу, а не да се по потреби службе премести на друго радно место. Посебна примедба се односила на зеленаштво од стране чиновника., који су узимали новац из управитељствене касе или неких других фондова, па су под интерес давали народу. Примедба се односила и на висину плата виших и нижих чиновника, па се предлагало смањење плата код виших и подизање плата код нижих чиновника, и да се успостави одређена сразмера између њихових плата.

Последња примедба се односила на неправилности око напредовања. Предлагано је да се то онемогући јавним упознавањем са кондиут листама чиновника и њиховим подношењем и јавним читањем на скупштинама.

И у предлогу ових посланика наведена је потреба да се изда Закон о слободи штампе...*јер је ова за јавност поправке најбољи пут, а и највеће мерило за одржање правичности а и једино најкрасније средство, да се неким самовољама...на пут стане...*

Поједине примедбе су се односиле на добијање феда о калемљењу приликом удаја, постојање и рад Економске школе у Топчидеру¹⁵, изградње кафана по друмовима и ван главних путева и на недозвољено крчење шума, али да се дозволи сечење јапија.¹⁶

Посланици среза лепеничког поднели су посебне предлоге Народној скупштини 10. децембра 1858. године, које је потписао Сава Вукићевић из Светлића. Предлози се односе на измене појединих тачака грађанског закона и закона о полицији. Предложено је да се пупиларне масе из судова издвоје, и да о

¹⁵ *Србске новине*, бр. 141, 20. децембра 1858. Поводом молбе питомаца Земљоделске школе у Топчидеру, стање у тој школи требало је да утврди комисија у саставу: Јован Павловић, протојереј шабачки, Радосав Марковић, посланик из београдског окружја, Радосав Марковић, посланик ужичког окружја и Милосав Ђорђевић из крагујевачког окружја. Комисија је нашла тешко стање у школи, и предложила скупштини да одреди стручне људе који би отклонили све недостатке у школи.

њима по захтеву решавају два члана и један писар. Ради ефикаснијег рада судова, предложено је да судови могу одмах донети решења за признате облигационе дугове, и да одмах по саслушању сведока издају своја решења и изврше наплату дугова. Исто тако када не постоји облигација, суд може пресуду донети одмах и то на основу заклетих сведока, а дуг наплатити најкасније за месец дана. Ако се жели стављање секвестра на покретну имовину дужника, а дужник на то пристане, у случају наплате дугова, суд ће бити дужан да одмах ствари побележи и прода и дуг наплати. Такође се предлаже ради убрзања поступка и то, да суд донесе решење о наплати дуга, ако парнична страна по уредном позиву, не дође на суд.

Неколико предлога се односи на смањење такси. Предложено је укидање папирне таксе и таксе на пресуду, јер се за административне потребе већ добија од државе преко пореза који плаћа народ. Да се укину уредбе о плаћању копирања и потврђивања судских аката, као и такса од 1 гроша на куповину вредности од 100 гроша. Сматрано је, да се повећаним таксама отежавало сиромашнијим слојевима да судским путем траже своја законска права. Такође је тражено укидање такси за Апелациони и Касациони суд. На крају се предлаже доношење закона по духу обичајног и природног права, да би свако могао да води парницу без адвоката, који су упропастили народ због тога што није разумео параграфе. Предлагано је да нови закон буде сачињен тако, да га свако разуме.

Кад су у питању судије, предложено је да судије који узимају мито за пресуде одмах истерају из службе и да се више никад не приме у правитељствену службу.

Неколико предлога се односи на измену општинских права на имовину. Предложено је да се општинска земља, коју је правитељство узело, врати на управу општинама или да се издаје сиромашнијим лицима, и да се на ту земљу може издавати тапија. Слично се предлаже и када су у питању општинске шуме које је правитељство узело. Оне би требало да остану у својини општина а да се наплата на сечу шуме наплаћају према старој уредби. Предлаже се, да општине имају право да кажњавају оне који се буду ухватили у општинском забрану. И на крају,

¹⁶ АС, НС, Ф I, р-54/1858.

предлаже се да се издавање жита из народних кошева остави општинама, јер би се на тај начин лакше остварила потреба исхране сиротиње.

Поједини предлози су се односили и на мере против зеленаштва. Ако би неко поднео захтев за кредит, а његова непокретност није већа од пет дана орања, предлагано је да не добије кредит, а ако би се неко задужио преко ове вредности, да му се судским путем не може одузети кућа, један дан ораће земље и волови са колима. Једна од предложених мера против зеленаштва је забрана издавања новца чиновницима из било ког фонда, јер га добију по нижим каматама на основу своје увећане процене непокретности, а народу га дају по вишим каматама.

Последња два предлога односе се на изградњу механа по плановима само ако су на главним друмовима, и на издавање уверења о калемљењу од крављих богиња онима који ступају у брак, и то да се укине плаћање посете лекара, већ да остане по старом обичају.¹⁷

Тодор Туцаковић је поднео 9. децембра 1858. године самостално своје предлоге:

1. Слободна печатња, да се сваки који народу зла чини изобличити може.
2. Слободна скупштина, да се сваке године држи, јер то је једино јемство да се бољи ред и правда у отечеству заведе.
3. Централно правленије, да се у средину Србије премести где страна политика на Совјетнике и на Књаза утицаја имала неби; јер се признати мора, да би за државу полезније било.
4. Да се испитају сметње и неспоразумље која су између Совјета и Књаза постојале, и једанпут за свагда да се таи раздор угуши, јер признати се мора, да раздор и несагласје њихово отечество к пропасти води и велику штету народу доноси.
5. Да се повређена права Србије у првобитно стање доведу, јер види се, да страни упливи владају.
6. Да се судејски и полицајни поступак скрати и рок определи за колико се признати дугови, за колико парнични предмети решити и извршити имају.

¹⁷ АС, НС, Ф I, р-32/1858.

7. *Да су пред законом сви једнаки и да осуђени чиновник и званичник за државну службу помиловање добити не може, и да се овај ни за казну непремести јер тако се само народ трује без да се ови поправљају.*
8. *Да у државној служби неспособан чиновник ни званичник не буде; но ако е кои од овакови заслуге отечеству учинио, да му се по заслуги пензија определи или награда нека за свагда изда.*
9. *Да се чиновници и званичници по способности и поштењу а нипочем другом аванзирају.*
10. *Да странац не може државну службу добити, до код србски поданик не постане; но и овде да се само на она званца за које способног отечественог лица било неби, поставља.*
11. *Доктори да су дужни на први позив болноме у помоћ притећи, јер има и да људе на новце оцењују на помоћ обећавају.*
12. *Да свештеници буду у будуће уредни и да новац од људи нешићу на да закон свршавају; а да им се плата годишње определи и да се на три класе разделе.*
13. *Да се Правитељство постара трговину подпомоћи, јер је ово једино средство за узвишење обштег благостања и напредак државног, па да колико и сви други заводи имају своје Попечитеље и Начелнике и за ову струку Начелнике определи, кои ће знати, хтети и умети о напредку трговине старати се.*
14. *Да се таксе судеиске, потврђена, интабулирана, такса за планове меанске и за горосечу, и све овом подобро изнућавања од народа смањи.*
15. *Да Правитељство изнађе узрок томе зашто се сада 22 цванцика 100 ока соли народу продае, кад је пре 5 година 15 цванцика од 100 ока узимало, и да објасни узрок, зашто се со по 13 цванцика од Аустрије узета по 20 цв. продаје-да ли је то у ползу каси Правитељства или ког имено другог лица узимати, и тако свака сиротица по 8 пара оку соли скупље плаћала него што би требало, и на последку да Правитељство цену соли свуда изједначи, ...*
16. *Да окружни судови страном поданику суде, зато што и ови, исти закон и поступак судеиски као и суд вароши Београда имају, и што је надлежност само Суда варошког за странца одвећ шкодна у внурености народу.*

17. Да се уредба о торбаренју строго набљудава и да и власти пооштре те да тачније торбарене преупређује.

18. Да се Правитељство наибрже умоли, те да путове по отечеству оправити даде, јер без ови трговине нема, потребе су скупље, а све то на терет народу пада.

19. Да дућани по селима ближи од 6 сати обстати не могу; и кои обстану, да у празничне дане никако пазарити не могу.

20. Да меане кое нису нуждне и потребне но само на развратности и убитак сељана служи укину се; јер из уверења говоримо, да су и меане споредне многу штету и назадак народу донеле.

21. Да Правитељство у будуће из касе Народне никаковом земљоделцу без јасно доказане, очевидне и наипрече домаће потребе новац као ни касе Пупиларне не дае, јер небројеним примерима је доказано, да се овим Народ непомаже, но у већу лењост и пропаст увалило је. Исто тако да постара се изнаћи начин, да се и давање новаца под интерес од чиновника и понеки трговаца сведе у известне границе, или ако то бити неможе, онда да се наустрожије...казне лажи и преваре које се у наплаћивању интереса и дугова открило.

22. Ордени чиновни и друга отличја да се никаковом чиновнику ког заслуге Народу учињене, познате биле неби, не дају.

23. Воиници Гарнизона, да се никако на покућарске слуге официрима неупотребљавају као што се сада чини.

У Београду

Депутирац

9. декембра 858 год.

Обштине Крагујевачке¹⁸

Посланик из среза лепеничког Радован Степановић предложио је да се што пре израде правила о слободи штампе. Скупштина је једногласно то подржала и у свом закључку тражила је од совјета да се та правила донесу што пре, како би се примењивала после сагласности са скупштином.¹⁹

¹⁸ АС, НС, Ф I, Р-31/1858.

¹⁹ Србске новине, бр. 9, 22. јануар 1859.

Исти посланик Радован Степановић, предложио је да се од надлежне власти затражи дозвола о истовременом смењивању кметова, јер има много оних чијим радом су општине незадовољне, и да се општинама остави слободан избор кметова, међу којима могу бити и они који су до тада добро радили. После је било сличних дискусија од стране неких посланика. Закључак по овом питању је био: да општине гласовима бирају и смењују своје кметове, при чему ће присуствовати средњи начелник, ради одржавања законитог поступка. По истом предлогу је било закључено, да општине сваке године по прегледу општинских рачуна, без икаквог мешања од стране власти, бирају своје кметове на начин како бирају посланике за народну скупштину. Кад су у питању послови општинске управе, скупштина је одлучила да општинским пословима управљају општинске скупштине, као што о општим интересима одлучује народна скупштина.²⁰

Тројица мештана Грошнице у срезу гружанском поднели су тужбу против зеленаштва Милана Барлова из Крагујевца. Благоје Живановић, Елесије Јоцић и Сима Спасојевић узели су у зајам укупно 42 дуката. Међутим, Милан Барлов је неколико пута подизао камату, па су они за позајмљену суму морали да врате укупно 70 дуката. Пошто је стављена интабулација на њихову имовину, они су тражили од скупштине помоћ у исплати дугова и спашавању имовине.²¹

Сазнање о промени на престолу и одлуке о повратку кнеза Милоша Обреновића изазвало је опште одушевљење у крагујевачком округу. Многобројне изјаве одобравања биле су поводом тога упућене Народној скупштини и посланицима из крагујевачког округа:

Народној скупштини

Обштина Крагујевачка, добивши саопштено јој прокламацију привремене владе заједно са околних села народом врло томе обрадовало, и весело и задовољно, одобравајући подпуно поступак својих повереника поздравља, хвали целу радњу, и

²⁰ Србске новине, бр. 10. 24. јануар 1859.

²¹ Андрија Раденић, нд. стр. 160.

радујући се њеном мудрој постављењу и срећном на обите задовољство извршеном постављањем Књаза Милоша, желе јој срећан успех у послу.

У Крагујевцу 15. децембра 1858.²²

У Крагујевцу 18. децембра. Није могуће описати са каквим радосним расположењем чувства славили васпостављање нашег Милоша Обреновића и како и код нас мир и поредак...пламен не букне. Страх тај није ни нас и грађане наше мимоишло, а многи су се бојали да се 1842 година не поврати, чудећи се да се преврати без крви свршити може. Па да би се од свега сачували, наредили су наши добри грађани, да сваке ноћи по 40-50 грађана стражу чувају. Штаб се данас одавде одсели, и војници су заклетву положили књазу Милошу а до доласку његовог привременој влади. Управа овдашње војске предата је по вишој наредби мајору артиљериском Мићи Аћимовићу, и ми се са основном надамо, да се никакав непоредак не само при војсци него и између нас догодити неће јер смо се сваке сумње савршено ослободили. Ми мислимо да неће дуго проћи, па ћемо бити срећни да нашег књаза Милоша, кога смо се 20 година лишавали, у средини нашој, као старом престоном месту његовом видимо.²³

Посланици окружја крагујевачког, јагодинског и ћупријског упутили су заједничку адресу Народној скупштини, желећи да се што пре кнез Милош врати у земљу: Верни народ окружја крагујевачког, јагодинског и ћупријског поздравља, благосиља и жељно изгледа свога драгог Књаза и спаситеља Милоша да му у част пре дође.²⁴

Од среза Јасеничког окружја крагујевачког

Народној скупштини Србској у Београду

Знамена скупштина Народа Србског позва отца отечества Књаза Милоша Обреновића натраг. Срећно и значајно име његово много обећава будућности

²² Српске новине, бр. 141, 20. децембар 1858.

²³ Српске новине, бр. 142, 22. децембар 1858. Адресу народној скупштини упутила је гарнизонска војска из Београда и Крагујевца 24. децембра 1858. године, у којој је истакнута оданост војске, и спремност да се подржи свака радња која ће користити народу.

Кнез Милош је у Ћуприји поздравио војнике из Карагујевачког гарнизона речима: *ја сам ваш отац, а ви сте моји синови; не могу вас све загрлити и пољубити, него љубим на место вас заставу вашу.* Нил Попов, *Србија после париског мира*, стр. 178.

²⁴ Српске новине, бр. 145, 31. децембар 1858.

Србије. Радују се дедови и отци Јасенице још једанпут се у животу с њиме видети, с њиме, као једног мудрог и срећном управитељу Србије.

Народ овог среза жели, да Србска скупштина и друге народне потребе разуме и изврши. У осталом жели, да Скупштини срећна нова година дође, а уз то и сав Србски народ срећан и честит буде. Живео Књаз Милош са својим народом.

29. децембра 1858 у Тополи

У име целог среза народа Јасенице

Председатељ обштине Тополске Максим Недељковић, Председатељ обштине Бањске Милован Минић, Председатељ обштине Орашке Антоније Тодоровић, Председатељ обштине Шаторачке Трифун Исаковић, Члан обштине Велике Врбице Петар Јовановић, Председатељ обштине Борудачке(?) Јован Миливојевић.²⁵

Србској народној Скупштини у Београду

Све што је до сада на Скупштини рађено, свету је у очима, да је то, у духу и по жељи народа. Васпостављање књаза Милоша Обреновића, избавитеља и оца Отачества нашег на достојанство књажеско, испунили су жељу сваког Србина.

Премисао Божја у том светом и обште народном предузећу, за благо и срећу милог нам народа и отечества...изабрани посланици србски нек вам у помоћ буде: те да здрави и весело ново лето с нашим господаром Милошем дочекамо.²⁶

Србској народној скупштини у Београду

Зовемо се данас безбрижним...јер скупштина Србског народа још срећнијим учинише него што смо до сада били. Повраћа се Србски стари Књаз Милош у отачество. Дедови и очеви прижељкују да ће с њиме и његовим именом сваки пут за добро и берићет Србије бити. Његов повратак да Бог да, нову бољу срећу са собом за будућност Србије донесе, да се прича док је света и века, да нам је наш господар Милош млади и стар за све носи срећу полезну...И друге потребе народне, да скупштина сврши, здраво и весело ново лето да чека.

²⁵ АС, НС, Ф I, р – 167/1858.

²⁶ АС, НС, Ф I, р – 167/1858. Следе потписи истих лица из среза јасеничког као и на предходном допису.

Живео Књаз Милош и народ Србски.

29. децембар 1858.

*У име целог народа среза лепеничког округа Крагујевачког
Председатељ обштине Чумићке Алексије Божјић, Од обштине Рочанске Никола
Митровић, Мијат Петровић, Председатељ Примирителног суда обштине
Жабарске Марко Туфекчић, Председатељ Примирителног суда обштине
Багрданске Милија Марковић, Председатељ Примирителног суда обштине
Јова...Петар Радојковић, Председатељ обштине Новоселске Адам Јаковљевић.²⁷*

Народној скупштини

*Срб одано сузе лије
за Милошем прси бије*

*ПреблагИ Бог, који вас дичне депутирце на светло послати изабрао, сваком
слободу...сузе...сваком нову крв у прси улисте, наша срца новом радошћу обасусте,
оне пределе куда је Светли књаз Милош пролазио сјајним учинисте, да чисти и они
у нашој радости учесници посташе.*

*Творцу небеском слава, који је улио у срдца ваиа дела разума те нам
жељног оца Србије даривасте. Од свега србства ваиа хвала, име ваиа нек се
слави, док је сунца и месеца.*

*Много љета живио Србски кнез Милош Обреновић, живели родољубиви
депутирци с целим србством*

*Високе депутације неизмерни слуга Живојин Јовичић, учитељ Тополски и
Михаило Петровић, намесник Тополски.*

у Тополи 5. јануара 1859.²⁸

*Честитку су 11. јануара 1859. године послали у име целог народа Брзана
председник Примирителног суда Јовица Парезановић и чланови: Милосав
Милановић и Радован Дамјановић.²⁹*

*Поводом преласка кнеза Михаила у Србију честитку му је упутила
крагујевачка општина:*

²⁷ АС, НС, Ф I, р – 167/1858.

²⁸ АС, НС, Ф I, р – 167/1858.

²⁹ АС, НС, Ф I, р – 167/1858.

Крагујевац 15 јануара 1859.

Данас пре подне добисмо прерадосну, свако србско родољубиво срце срећним чини глас, да је његова светлост кнез наследник Михаило код Смедерева ступио на србску земљу, и тако давнашњу жељу нашу совршено испуни.

Обштина му посла следећи поздрав:

„Наследнику престола србског књазу Михаилу“

„Време и глас народа Вашу Светлост поврати у отечество. Томе се са целим народом и обштина крагујевачка од свега срца радује и повратак Ваш у земљу поздравља искреним: Добродошао! Молећи Бога, да наследник престола србског Михаила Обреновића, надежду...србске будућности, на многа лета поживи“

Долазак кнеза Михаила је прослављен пуцњима из прангија и пушака. Људи су у највећем одушевљењу носили слику кнеза Михаила. На пијаци је организовано играње кола и печење вола. Тог дана рано ујутру, отишли су војници у Ћуприју да дочекају кнеза Милоша. Из Примирителног суда 11 званичника је такође отишло у Ћуприју у сусрет кнезу Милошу. Општина је одредила Анту Ђорђевића, трговца из Крагујевца да превезе званичнике, који се одрекао свих трошкова. Тада је око 50 људи отишло за Ћуприју.³⁰ У Крагујевцу је весеље трајало три дана. Делегација Раче Крагујевачке отишла је у Свилајнац да поздраве кнежеве Милоша и Михаила. По повратку организовано је народно весеље. Пуцало се из пушака и прангија, а варош и општина били су осветљени.³¹

Посланици су по повратку у своја места свуда дочекивани са великом радошћу уз организовање народних весеља.

³⁰ *Србске новине*, бр. 8, 20. јануар 1859.

³¹ *Србске новине*, бр. 11, 25. јануар 1859.

Закључак: Светоандрејска скупштина је показала све тежње српског друштва. На скупштини је дошла до изражаја народна воља. Све оно што је тиштило народ истакнуто је преко многобројних предлога. Много тога је било одраз несхватања крупних промена у друштву, али је било предлога који су требали да допринесу модернизацији економског и друштвеног живота. Либералне идеје, мада су систематично гушене од стране кнежева Милоша и Михаила, ипак су оставиле трагове. Посланици из крагујевачког округа били су покретачи више значајних иницијатива. Борба против корумпираности, зеленаштва, за поштовање закона, за слободу штампе, за већу улогу Народне скупштине, део је најзначајних питања која су била покретана од стране ових посланика.